

ПОЛІТОЛОГІЯ VS МЕТОДОЛОГІЯ?

Вінницький національний технічний університет

*«Смотрясь весьма солидно и серьезно
Под сенью философского фасада,
Мы вертим полушариями мозга,
А мыслим — полушариями з..а»*

(І. Губерман)

Анотація

Обґрунтовується фундаментальне місце методології в політологічних дослідженнях. Належний рівень методології сприяє висунуттю політології в ряд першорядних академічних дисциплін. Висунуто гіпотезу, що «істинна» методологія є тією основою досліджень, в яких широко реалізуються основні функції аналізу, діагностики й політичного прогнозування.

Ключові слова: політологія, методологія, предмет, методологічний підхід.

Abstract

The fundamental place of methodology in political science studies is substantiated. Adequate level of methodology contributes to the advancement of political science in a number of paramount academic disciplines. It is hypothesized that a "true" methodology is the basis of research that broadly implements the basic functions of analysis, diagnosis and political forecasting.

Keywords: political science, methodology, subject, methodological approach.

Відомо, що в нашому суспільстві існує ціла низка наук, які вивчають тенденції та закономірності його розвитку. Крім економіки, психології, соціології та інших — до них слід віднести також політологію. У Франції її називають «політична соціологія», в США, Великобританії, Канаді — «політична наука», що суть не так важливо. В цілому, як впливає із її назви, — це наука про політику.

Відразу торкнемося «болючої теми» яка, однак, лише побічно стосується проблеми: якщо в зарубіжних університетах за політичною наукою ґрунтовно закріплений статус академічної навчальної дисципліни, то у вищих вітчизняних він варіює від дисципліни нормативної — до тієї, що пропонується студентам на вибір (втім, політика завжди була і є цариною більше державних пріоритетів, а критична маса політично обізнаних і політично грамотних громадяни — є не завжди безпечним явищем для влади. З іншого боку, можливий варіант відповіді на питання: «чому?» — можна знайти у двох останніх рядках епіграфа...).

Слід також вважати загальноновизнаним, що політика відображає реальну взаємодію її суб'єктів, яка складається відповідно до ідеології або політичних інтересів тієї чи іншої сили, того або іншого політичного лідера тощо [1]. А от далі ця загальноновизнаність закінчується на неоднозначності предметного поля політології, в основі якого знову ж лежить розуміння сутності політики: ні в західній, ні у вітчизняній політичній науці не існує єдиного погляду на її предмет(!).

Наприклад, коротко охарактеризуємо кілька найбільш поширених підходів до розуміння політики. 1. Формально-класичний — підхід, за яким вся царина політичного визначається державою (спираючись на етимологію слова «політичний», давньогрецьке поняття «polis» перекладають як «державу»). У відповідності із цим підходом, політологія — це «знання про державу». Принагідно зауважимо, що самий термін «державу» з'явився лише в 16-му столітті завдяки Н. Макіавеллі, який увів до обігу поняття «стато», що, строго кажучи, і позначає сутність держави в нашому сьогоденні розумінні [2]. Можуть заперечити: а як же один із діалогів Платона який називається «Держава»? Але в тому-то і справа, що «державу» — грец. Πολιτεία; лат. Res publica. Тобто, цей термін ми застосовуємо з висоти часу відносно минулого — «для зручності». Стародавні греки не знали цього поняття, натомість, оперуючи поняттям «політейя», а стародавні римляни — «республіка», (хоча основна суть держави і в тому і в іншому випадку зберігається) [3].

2. Підхід, за якого царина політичного пов'язується із феноменами авторитету і панування, які визнаються постійною величиною політичної реальності [4].

3. Підхід, за якого царина політичного пов'язується із феноменом усього, що стосується влади. За цим підходом предмет політичної науки — це «універсум, поляризований феноменом влади (Ж. Бюрдо) [7, с. 543].

Характеризуючи два останніх підходи, слід зазначити, що такі категорії як «панування», «влада» — остаточної ясності не мають. Вони до цих пір стоять поруч із такими «вічними» проблемами, як «любов», «час», «ідеал» тощо. Також загальновідомо, що в залежності від підходу, акцентування уваги на тому чи іншому прояві влади або панування свідчить про багатоаспектність цих феноменів [5]. Прочитуємо з цього приводу авторитетного філософа В. Мшевернієрадзе: «Поняття влади, втім, як і суміжні з ним поняття авторитету, панування, впливу, сили і т. п. відносяться до числа тих багатовимірних категорій соціального знання — філософії, політології соціології, психології, політичної економії, етики, права, — які по мірі поглиблення в їх вивченні породжують значно більше питань, ніж дозволяють дати на них однозначні відповіді» [6, с. 10-11].

Тому, ймовірно, в зарубіжній політології простежується тенденція взагалі виключити предмет політичної науки зі сфери теоретичного розгляду (М. Гравітц, Ж. Лек) [7]. Аргументується це тим, по-перше, що показником науки нібито-то більше не є наявність строго окресленого предмету досліджень, так як сутність політології визначається її практичною значущістю. А, по-друге, політика, як загальна основа політичної науки, не апелює до вічних цінностей, вона є поза моральною на відміну від релігії або етики, не має постійних «наріжних каменів» (як в минулому науковий комунізм) і не може бути виражена речовою формою.

Така невизначеність відкрила простір для різних «інтерпретацій» політології. Дійсно, сьогодні політична наука представлена теорією політичних циклів Е. Даунса, теорією «суспільного вибору» К. Ерроу, економічним аналізом політичної поведінки Г. Беккера, теорією ігор (Дж. Неш) [8] й іншими дослідженнями. Прикладом також може служити широкий розвиток політичної економії, політичного менеджменту, політичної психології в США, Великобританії, Німеччині, Франції, в яких широко використовують економічні моделі для вивчення політичної реальності. Авторитетна для нас американська політична наука, наприклад, сьогодні включає в себе близько 40 напрямків досліджень і процес їх спеціалізації триває.

У зв'язку з цим «архіважливим» питанням сучасної політичної науки нам видається проблема її методології. Адже в цілому мета методології — допомогти розібратися в дослідницькому процесі в найширшому розумінні цього слова. Практична потреба в цьому також є суттєвою з огляду на те, що Україна потребує глибоких соціально-економічних і політичних перетворень. Політична практика, однак, часто спирається далеко не на наукові методи.

В ідеалі наукові методи повинні, перш за все, бути зорієнтовані на висунення концепцій й гіпотез, здійснення спостережень й об'єктивних вимірювань, проведення експериментів, побудову моделей і теорій, пояснення й висунення політичного прогнозу тощо. Найчастіше усього цього сьогодні немає в оцінці політичного. Натомість ми спостерігаємо появу в засобах масової інформації величезної кількості так званих «політологів», які незрозуміло звідки з'явилися, безапеляційно називаючи себе «політичними експертами» (й ніби змовившись, оперують терміном «громадське» замість «громадянське» суспільство, плутаючи форми державного устрою із формами державного правління), напружуючи нашу свідомість своїми популістськими і абсолютно не обґрунтованими судженнями і безпідставними висновками. Тому справжня методологія в оцінці політичного не тільки доречна, але і особливо необхідна сьогодні.

Але поставимо питання таким чином: якщо методологія — є вченням про методи, способи і стратегії дослідження предмета, чи правомірно говорити про її застосування за умов відсутності точної предметності самої науки? З іншого боку, з'являється проблема, коли методи абсолютизуються або навіть сакралізуються, коли їх починають розглядати «єдино вірними» науковими методами. Наприклад, порівняно нещодавно методологічна основа дослідження в суспільних науках практично завжди представляла собою певний ритуал, пов'язаний зі зверненням до праць «класиків». У цьому можна було бачити своєрідний прояв екзегези (грец. Ἐξηγητικά, від ἐξήγησις, «тлумачення, виклад»), коли за «марксистським підходом», цитатами з Маркса або Леніна можна було приховати не лише власну думку, а й виправдати всі «шорсткості» соціально-політичного життя суспільства (адже «вчення Маркса всесильне, тому що воно вірне»!) Як показала практика, такого роду використання методології виявилось безплідним і марним.

Застосування «існуючої» методології сьогодні також викликає численні суперечки серед вчених. Звернемо увагу на деякі аспекти вживання цього поняття і проблеми, які є важливими для

трактування методології. Вирішальна роль, перш за все, відіграють методи — способи виконання дослідницьких завдань.

Є очевидним і загальноприйнятим, що методологія передбачає перш за все філософську оцінку дослідницьких методів як в політології, так і в інших дисциплінах, певну характеристику концептуальних, теоретичних і дослідницьких аспектів знання. Ніхто і не збирається оскаржувати, що широкі філософські перспективи зіграли важливу роль в історії науки, впливаючи на формування і прийняття наукових гіпотез. Власне, методологія завжди була органічно пов'язаною із філософією науки і теорією пізнання (епістемологією), а також із логікою. Всі ці види рефлексивної діяльності мислення і науково-пізнавальної діяльності переплетені один з одним, а їх штучне розгалуження вважається непродуктивним. Більш того, в філософських роботах поняття «методологія» досить часто збігається із поняттям «епістемологія» або філософія науки [9]. Але якщо до недавня вважалося, що філософія є основною методологічною наукою в суспільстві, то сьогодні така точка зору для частини дослідників не є безперечною.

У цьому контексті цікавим видається висловлювання американського соціолога, політолога і філософа І. Валлерстайна: якщо соціологія, політологія, психологія, філософія і економіка не об'єднуються в одну науку, то через деякий час вони будуть цікаві тільки самим собі [10]. У такому широкому розумінні політологія також синтезовано може пояснити всю сукупність і розвиток політичних відносин в цілому, проте не окремі важливі аспекти політичної практики. Більш того, постійно з'являються досить радикальні погляди на роль філософських методологій. «Філософія науки має мало спільного або нічого спільного із тим, як здійснюються дослідження в науці» [11]. Із цього багато хто роблять висновок про те, що інтереси філософії науки стали перш за все філософськими і майже не стосуються науки.

Дійсно, філософське пізнання пов'язане із осмисленням світу політики на абстрактному рівні. Однак філософія створює теоретичний фундамент і методологію політичного пізнання. На цьому рівні формується уявлення про механізми влади, політичний ідеал як мету, який спонукає до політичних дій, критично переосмислюється дійсність [12; 13]. З іншого боку, видається, що в контексті політології поняття методології науки повинно бути орієнтоване на максимальне наближення до реальної діяльності. Методологія зобов'язана регулювати баланс між прикладною та теоретичною частинами дослідження. Філософські ж постулати, або міркування філософів складно сформулювати як наукові гіпотези: через відсутність експериментальної бази вони не підлягають процедурам доведення або спростування. Це досить загальні прийоми, щоб знайти застосування в політичній практиці. Просто трактувати їх як логічні або філософські принципи не результативно з огляду на їх вузькоспрямованість із точки зору застосування в політичній сфері. Філософське пізнання світу політичного тяжіє, з одного боку, до наукових, а з іншого — до позанаукових форм, що у свій час стало приводом до дискусій серед політологів: чи слід вносити філософію (політичну) в систему політичного наукового знання, враховуючи її особливість (амбівалентність), або ж залишити за нею її традиційне поле оціночних суджень і теорій [14].

Наприклад, у вітчизняних дисертаційних роботах із політології, методологічна база дослідження зазвичай описується так: методи дослідження ґрунтуються на використанні філософських, загальнонаукових принципів та підходів, конкретно-наукових методів пізнання, що дозволяє комплексно і всебічно осмислити певний феномен... Для досягнення інтегрального знання про предмет дослідження застосовуються принципи науковості, об'єктивності, діалектичності, системності, плюралізму, послідовності, концептуальності, єдності теоретичного та історичного в пізнанні... Дослідження ґрунтується на таких методологічних підходах: історичному; комплексному; системному; політико-аксіологічному...

У дисертаціях згадуються також загальнонаукові методи дослідження: гіпотетико-дедуктивний, аналізу й синтезу, аналогії, типологізації, узагальнення тощо. Застосування зазначених методів передбачає забезпечення органічної єдності теорії та практики, поєднання критичного і раціонального, ретроспективного і логічного підходів, що допомагає виділити ключові суперечності та причинно-наслідкові зв'язки, умови розв'язання важливих конфліктних проблем... При аналізі політичних інститутів широко використовується структурно-функціональний метод, коли кожен з них розглядається як певна самостійна цілісність. Ідеї структурно-функціонального аналізу знаходять застосування в розумінні політичної сфери як системно організованого цілого, в аналізі політичних конфліктів, політичному прогнозуванні на основі виявлення структурних і функціональних характеристик різних режимів тощо. Із поняттям структуралізації тісно пов'язана категорія системності (Д. Істон). Системний підхід відбив розуміння політичної сфери як організованого цілого в її взаємозв'язку із іншими суспільними системами і з зовнішнім середовищем.

Предметна область біхевіоралізму — аналіз емпіричних достовірних фактів політичної поведінки груп та індивідів... Даний принцип стверджує, що науковий сенс мають лише положення, які емпірично верифікуються. Отже, дефіциту щодо використання методів у політологічних дослідженнях немає. Разом із тим, абстрактні теорії, поняття про сутність політики і влади — не мають наукової цінності і виходять за межі наукового дослідження. Справедливою у цьому контексті слід вважати думку М. Вебера, що методологія «може дати нам відбите розуміння прийомів, які продемонстрували свою цінність на практиці, підтягуючи їх до рівня ясного, точного трактування; це не більш ніж попередня умова плідної інтелектуальної роботи, не більш ніж знання анатомії є попередньою умовою правильної ходьби» [15]. Тобто, цілком очевидно є важлива роль суб'єктивного фактора: теоретичні моделі, наявність будь-яких методів дослідження в кінцевому підсумку є лише інструментом, а науковий результат видає конкретний дослідник, який вміє використовувати їх науковий потенціал...

Вказана проблема видається доволі благодатною для обговорення як на нашому круглому столі, так і в умовах більш широкого міждисциплінарного дискурсу.

Що ж можна запропонувати на цьому зрізі в якості висновків?

По-перше, нехай не складеться хибного враження, що автор виступає проти застосування філософської методології до світу політичного. Ніяким чином. Кожна наука, як відомо, виконує три основні функції — аналітичну, діагностичну й прогностичну. Їх штучна демаркація неможлива. Наука, яка зведена тільки до аналізу чи діагнозу досліджуваних явищ — не є повноцінною [16, с. 9]. Тут слід погодитися, що без звернення до філософської методології, яка може гармонійно поєднати усі ці три функції, пізнання політичної дійсності буде неповним. Політична ж наука дійсно зорієнтована на те, що може бути описане емпірично. Але на відміну від філософії, вона зазвичай не завжди може знайти відповідь на питання: чому так відбувається? А таких конкретних питань перед політичною прогностикою стоїть сьогодні чимало.

По-друге, ретельне опрацювання методологічної основи наукових досліджень в цілому повинно сприяти уникненню поверховості в політичному прогнозуванні, а у вивченні конкретної політичної проблеми — вузькості, замкненості на саму себе. Це все до того, що висунута політична теорія без реальної інформації про суть процесів — також є теорією, але утопічною. Як видається, наукові прогнози, особливо в політиці, найчастіше повинні обмежуватися коротко- чи середньостроковим прогнозами. Картини далекого майбутнього потрібно залишити філософам (!). Власне, філософи із задоволенням займаються політичним прогнозуванням, пишуть політичні статті — й в цьому статусі виступають як політологи (що автором вітається набагато більше, ніж поява, як згадувалося вище, доморощених, які не зрозуміло звідки взялися, «політологів»!). В цьому аспекті досить влучно філософів О. П'ятигорський називає своїх братів «по цеху» — «шпигунами». Причому додає: «...справжній філософ, ще й диверсант, оскільки об'єктивно пізнає свій об'єкт — тобто їх, вашу, свою, нарешті, політичну рефлексію — як недійсне, містифіковане та те, що містифікується. Цим він об'єктивно підриває владу, будь-яку владу, як свою так і чужу» [17, с. 59].

По-третє, нарешті, щодо предметності політології та й самої політики. Власне, наявність предмету політології (і не тільки її), безпосередньо пов'язують із наявністю методології, що і є тією основною проблемою, про яку ми намагалися тут говорити.

Теоретичне знання постійно розвивається — це об'єктивний факт. У сучасній науці затвердився принцип методологічного плюралізму: ми спостерігаємо ускладнення, поєднання і комбінації використання різних методів аналізу політики, вводимо нові одиниці їх вимірювання, способи узагальнення інформації на тлі того, що продовжують діяти основні підходи щодо дослідження політичних явищ, які склалися в різні часи. У постмодерністських теоріях сьогодні, як правило, абсолютизуються групові пріоритети, які стають точкою відліку для оцінки політики [18; 19].

Але відкритим залишається питання: чи існує якась «правильна методологія», за допомогою якої можна встановити істину або, використовуючи історичний досвід, пояснити сучасні політичні процеси? Скоріше за все, ні. Немає і не може бути методології будь-якої політичної дії, яка б виходила з визначеності дії суб'єкта, бо суб'єкт політичної дії завжди виявляється набагато менш визначеним, ніж його об'єкт. Слід погодитися із філософами в тому, що діяльність, в тому числі політична, є, насамперед, об'єктом мислення, якби вони сказали — «рефлектуючих політиків», тому підвищення політичного рівня і політичної культури останніх ще ніхто не відміняв. Але це вже інша дослідницька проблема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Корнієнко В. О., Годний С. П. Лобіювання як засіб реалізації політичних інтересів. *Innovative solutions in modern science*. Dubai : TK Meganom, 2017. № 1(10). С. 19-25
2. Корнієнко В. О. Правові основи громадянського суспільства сучасної України (інституційний аспект) : автореф. дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.01.Одеса, 2007. 19 с.
3. Корнієнко В. О. Поліс. *Політична енциклопедія* / редкол. : Ю. А. Левенець (голова), Ю. І. Шаповал (заст. голови) [та ін.]. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 566.
4. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика просвещения. Философские фрагменты. Москва : Медиум, 1997. С. 16-60.
5. Бульбенюк С. С. Провідні концепції політичної влади. URL: <http://enpuii.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6258/1/Vulbeniuk.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Власть: Очерки современной политической философии Запада / Отв. ред. В.В. Мшвениеридзе. Москва : Наука, 1989. 328 с.
7. История политических и правовых учений : учебник / Под ред. доктора юридических наук, профессора О. Э. Лейста. Москва : Издательство "Зерцало", 2000. 688 с. URL: http://www.kursach.com/biblio/0030006/027_1.htm.
8. Корнієнко В.О., Денисюк С.Г., Шиян А. А. Моделирование процесів у політико-комунікативному просторі: монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. 185 с.
9. Епістемологія як філософська теорія знання / В. Л. Петрушенко; Держ. ун-т «Львів». Львів, 2000. 296 с.
10. Валерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века. Москва : Логос, 2003. 368 с.
11. Feigl H. and Maxwell G. Current Issues in the Philosophy of Science N. Y., 1961. 437 p.
12. Корнієнко В. О. Реалізація ідеалу соціально-правової держави в українському суспільстві. *Право України*: юридичний журнал. 2001. №2.-С. 47-53.
13. Корнієнко В. О. Політичний ідеал як проблема вибору. *Людина і політика* : український соціально-гуманітарний журнал. 2001. № 2. С. 139-150.
14. Титаренко О. Перспективи становлення політичної філософії. *Політичний менеджмент*. 2008. №3. С. 43–50.
15. Weber M. The Methodology of the Social Science. Glencoe (Ill.), 1949. 115 p с. 115
16. Рабочая книга по прогнозированию / И. В. Бестужев-Лада (отв. ред.). Москва : Мысль, 1982. 430 с.
17. Пятигорский А. Что такое политическая философия. Москва : Европа, 2007. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1424972598.pdf>(дата звернення: 15.04.2020).
18. Засенко О.Ю. Генеалогічні чинники ідеології крізь призму функціонально-інструментального аналізу. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 47. С. 219–227.
19. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г., Буряченко О. В. Парти́йна ідеологія: система цінностей, або синдром «суспільної кататонії»? *Гілея* : збірник наукових праць [Гол. Ред. В. М. Вашкевич]. Київ. : ВІР УАН, 2017. Вип. 117. С. 253–269.

Корнієнко Валерій Олександрович — кандидат історичних наук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Kornienko Valeriy — Candidate of Historical Sciences, PhD (Political Science), Head of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.